

Хай М. Микола Будник і кобзарство / Михайло Хай. – Львів : Астролябія, 2015. – 320 с.

Відомо, що бібліографію українських народних дум та кобзарознавства перевершує хіба що бібліографія Шевченкознавства. В останні десятиліття в Україні з'явилося нове феноменальне явище – так звані практикуючі кобзарознавці, або радше етноорганологи, які поєднують наукову діяльність із виконавством, а в їхній інтерпретації – з «відродженням кобзарсько-лірницької традиції». Це молода плеяда романтично настроєних кобзарів, лірників і бандуристів, які запалилися ідеєю впровадження в сучасний міський побут традиційних явищ народної культури в її природних формах. Ідея не нова, адже зародилася ще в 1960-х, а найвищого свого апогею досягла наприкінці 1980-х – упродовж 1990-х років, коли по Києву мандрували численні колядницькі гурти, на церковних подвір'ях у Великодні свята були звичними хороводи та веснянки, а влітку на Дніпрі та його притоках спалахували купальські вогнища...

Учасники свят намагалися робити «усе посправжньому», хоча мало хто з них уявляв, як воно було колись. І це змушувало звертатися до представників старшого покоління – батьків, бабусь, переймати музичну традицію тих сіл, вихідцями з яких вони були, організувати фольклорні експедиції в різні регіони України. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років жили ще старі кобзарі. Пригадую один з концертів, який відбувся в лютому чи в березні 1987 року в Будинку культури Українського товариства сліпих, що на вул. Батюка. Співало більше десятка стареньких сліпих і зрячих кобзарів, які грали харківським способом. Зал був, звичайно, порожній, такі заходи на той час не афішували, але українська інтелігенція в Києві мала свою систему оповіщення (таким чином, і мені пощастило побачити й почути цих «останніх могікан» колись великої культури). Серед них був і Георгій Кирилович Ткаченко. Я ніколи не забуду його концерт у тодішньому Київському державному університеті імені Тараса Шевченка 16 січня 1983 року під час лекції з фольклористики. Тоді ж і дізналася про двох його учнів – М. Товкайла й М. Будника, якими пишався Георгій Кирилович і яким передав свої знання й уміння. А років через п'ять, улітку 1988-го, зазнайомилася і з ними, які вже мали своїх учнів (серед них – Т. Компаніченко!); усі горіли ідеєю відродження кобзарства. Ішлося не лише про спів і гру, не лише про виконавство не в концертних залах, а на вулицях, у парках, навіть на базарах, водночас і про виготовлення (згодом і реконструкцію) давніх традиційних інструментів, таких, як бандура, кобза, ліра і навіть гуслі. Усе це вимагало звернення до наукової літератури та архівних джерел, до експедиційної роботи – тобто серйозного вивчення унікального у світовій культурі явища. Так з романтично настроєних аматорів сформувалися неординарні постаті в українській науці: В. Кушпет, автор монографії «Старцівство. Мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.)» (Київ, 2007), К. Черемський, який, розкривши архіви МВС-НКВД, написав низку монографій з історії нищення кобзарства у XX ст. та його відродження в пострадянські часи

ЛЮДМИЛА ІВАННІКОВА. РЕЦ.: ХАЙ М. «МИКОЛА БУДНИК І КОБЗАРСТВО»

(«Повернення традиції. З історії нищення кобзарства» (Харків, 1999), «Шлях звичаю» (Харків, 2002)), та інші. До цієї когорти належить і М. Хай, відомий в Україні та за її межами як знавець української народної інструментальної музики, автор численних статей і монографій із цієї проблематики, доктор мистецтвознавства і практикуючий лірник. Вищезгадані неординарні постаті, на мою думку, ще не оцінені сучасниками, адже не кожен музикант, який перебуває у фольклорній стихії, здатний «вийти із середовища» й піднятися до висот науки, осмислити предмет свого захоплення в контексті не лише української, але й світової музичної традиції. Так само й не кожен «кабінетний» учений здатний перевтілитися в того вслідженого, з погляду суспільства, співця-жебрака, аби збагнути його емоційний, душевний, творчий стан, його духовну місію. Однак М. Хай і його колеги, члени Київського, Львівського й Харківського кобзарських цехів, зуміли подолати ці бар'єри і досягли унікальних результатів. Їхні теоретичні узагальнення стоять на міцному ґрунті не лише польових та архівних пошуків, але й власних виконавських практик, що вже є безпрецедентним фактом у світовій етномузикології.

Безперечно, не всі колеги-фольклористи сприймали реставроване кобзарство: бачили в ньому кітч, далекий від справжньої традиції, уважали справу безперспективною, можливо, навіть свідомо ігнорували нове явище, яке «випадало» з усталених норм. Пригадую таку дискусію на одній з міжнародних наукових конференцій. У залі сидів і М. Будник, панотець Київського кобзарського цеху, і лише всміхався. На той час, коли справу тільки починали, аргументів було мало.

І от, нарешті, я тримаю в руках вагомий аргумент – монографію М. Хая «Микола Будник і кобзарство» (Львів, 2015). У ній «поставлено» все на свої місця, і нове українське кобзарство зайняло у світовій культурі ту нішу, яка досі була не заповнена. Книгою М. Хая спростовано всі упередження: сучасне українське кобзарство – це унікальне явище, що зв'язує в один ланцюг традицію і науку. Подібного немає в інших

слов'янських і неслов'янських народів, адже там існує або продовження традиції, або, справді, кітч.

Монографія М. Хая – це історико-порівняльне дослідження, що вражає глибиною і багатством наукових фактів, кількістю опрацьованої літератури, інших першоджерельних матеріалів (листи, спогади, фотодокументи, нотації епічних творів). У виданні проаналізовано такі явища, як кобзарство, бандурництво, гусларство, тобто музичні традиції різних епох і народів. Предметом дослідження стали генеза, еволюція та сучасний стан кобзарської традиції, а також унесок учених О. Сластіона, П. Мартиновича, М. Лисенка, Ф. Колесси, К. Квітки і Г. Хоткевича у справу збереження, консервації та реконструкції кобзарсько-лірницької традиції, яка зникла на межі XIX–XX ст., у справу реставрації давніх музичних інструментів, виконавського стилю, характерного для українського епосу. І саме в цьому контексті розкривається постать М. Будника та його учнів. У книзі переконливо доведено, що і М. Будник, і М. Товкайло, і їхні колеги – не лише ентузіасти-романтики, але й свідомі продовжувачі справи М. Лисенка, О. Сластіона і Г. Хоткевича, адже праця сучасних сподвижників з виготовлення інструментів, із запису та відтворення автентичних епічних творів, безперечно, є поверненням до наукових студій.

Отже, ми маємо глибоке науково-теоретичне дослідження діяльності М. Будника в контексті історії українського кобзарства та традиційної культури слов'янського світу. Кобзарський цех, створений М. Будником, його репертуар, стиль виконавства, стрій інструментів – це трансформована науковцями давня виконавська традиція, яка має право на існування. У монографії простежено динаміку цієї традиції від XIX до XXI ст. Це, за дослідженням М. Хая, єдино можлива форма існування кобзарства й лірництва в сучасних умовах. Також автор сконцентрував увагу на багатьох проблемах кобзарознавства: творення і функціонування епічних фольклорних жанрів, авторське і колективне начало в цьому процесі, стилізація та фальсифікація фольклору, взаємозв'язок усної і писемної елітарної

РЕЦЕНЗІЇ

та народної культури тощо. Усе це – свіжий погляд на ті явища, які хвилюють учених упродовж кількох століть. Сучасне кобзарювання – фольклор чи фольклоризм, відродження традиції чи інтелігентські забавки? На окреслені питання і намагався відповісти автор монографії, яка, безперечно, стане новим помітним явищем у сучасній фольклористичній науці.

Однак навіть така праця не позбавлена певних недоліків. Хоча в заголовку ім'я М. Будника винесено на перше місце, проте основна частина монографії присвячена проблемам музикознавства, і лише останній розділ – спогаду автора про М. Будника. Я ж, як філолог і сучасник п. Миколи, воліла б більше дізнатися про його біографію, наукову і творчу діяльність, адже постать неординарна і нами ще неосмислена. У цьому контексті хочеться сказати своє слово.

Найперше, що вражало, – манера співу. Неважливо, що він співав – історичну пісню чи думу, псалму чи приспівки до танцю... Це був не лише глибокий ліризм – це було щось незбагненне: чи-то спів, чи-то плач, чи-то зітхання, а в речитативі вчувалося навіть замилювання тими картинками, які виконавець перед собою «бачив». Пан Микола, як талановитий актор, створював голосом епічний образ. І, як на мене, це щось більше, аніж реконструкція традиції... Якось в одній з лекцій з богослів'я професор Маковської духовної академії О. Осипов, авторитетний сучасний учений, заявив, що людська душа подібна до комп'ютера: вона зберігає в собі пам'ять багатьох тисячоліть, усього того духовного шляху, який людство пройшло від Адама і Єви. Ця теза у свій час вразила мене, але й багато чого прояснила. Отже, не випадково з'являються серед нас, урбанізованих і комп'ютеризованих, такі самородки, як М. Будник. І якщо богослови про це серйозно ведуть мову, то певно, так воно і є. Я чула й традиційних кобзарів – Г. Ткаченка, Є. Адамцевича, Є. Мовчана... Пан Микола зовсім не копіював їхній спів – у нього була своя інтуїція, якій довіряв слухач. Певно, промовляла через нього ота глибинна пам'ять, яку може виявляти тільки чиста душа, незасмічена суєтними меркантильними проблемами...

Знаю не лише його учнів, але й багатьох священиків, які спілкувалися з М. Будником. І всі вони називали його «ангелом во плоті» – людиною чистою, світлою, лагідною, безневинною і абсолютно безкорисливою. Ось що розповів про нього (на початку 2000-х років) єпископ Вишгородський і Подільський Української автокефальної православної церкви (далі – УАПЦ) Володимир (Черпак), настоятель храму Покрови Пресвятої Богородиці в м. Києві:

– Він багато зробив і для відродження кобзарства, і для становлення України як держави, і для відродження УАПЦ та окремих храмів Києва. Мені назавжди врізалася в пам'ять перша зустріч із Миколою Петровичем. На лаві, біля трапезної Михайлівського Золотоверхого монастиря, якого ще не було тоді, сидів чоловік у білосніжній вишиванці. Коли мене підвели до нього познайомитися, він дивно всміхнувся. І вразили мене та усмішка, і та незвичайна одіж, і той промінь доброти, ласки і, я б навіть сказав, якась святість... Вразили назавжди. І пізніше, коли вже спілкувався з ним, я завжди пам'ятав те перше враження, яке справив Микола Петрович на мене, – лагідний, тихий, доброзичливий.

Микола Петрович був людиною, якій судилося «покласти душу і тіло за друзів своїх». Уявіть собі: не розпався ще Радянський Союз, невідомо було, що буде з тими, хто починав рух за автокефалію Української церкви, а ця людина знайшла в собі сміливість і сказала, що так, я буду членом ініціативного комітету відродження УАПЦ, буду виконувати доручення з відродження преси УАПЦ. І він став одним із засновників газети «Наша віра – Православ'я», яку видавав Є. Сверстюк. Це нині нам видається, що все було просто, а тоді ще був Радянський Союз, тоді ще було всесильне КДБ, тоді без ніякого приводу били по дорозі, тоді могли посадити в літак одну лише людину і вивезти з Києва, як це зробили із священиком Б. Михайличком... Тоді страшні часи були. І Микола Петрович виявив цю пасіонарність.

Він був одним із засновників майже всіх громад УАПЦ, адже існував страх перед автокефалією загалом і навіть фізичного знищення зокрема! Однак Господь дарував

ЛЮДМИЛА ІВАННІКОВА. РЕЦ.: ХАЙ М. «МИКОЛА БУДНИК І КОБЗАРСТВО»

Миколі Петровичу оту сміливість, непоказну, до речі, бо ніколи він не хвалився, не казав, що може те й те – він мовчки робив. Потрібно бути в десятці тієї чи іншої громади УАПЦ? Він ішов туди! Потрібно долучитися до заснування газети «Наша віра – Православ'я» УАПЦ? Він також не побоявся поставити підпис під установчим документом, як один із засновників.

Між іншим, першу літургію УАПЦ було відправлено в березні 1989 року священиком Б. Михайлечком у кобзарській майстерні на вул. Сєдовців у Києві. І це також із ініціативи М. Будника.

Отже, М. Будник – непересічна особистість у нашій історії, людина, наголошу, велика, тому що він будив народ. І хоча національний організм нашого народу смертельно хворий, але в ньому є ще такі люди, як Микола Петрович, яких бояться можновладці... У 1930-х роках кому заважали нещасні лірники, ті кобзарі, які ходили по Україні? Вони лише співали! Але ж це пробуджувало генетичну пам'ять народу, піднімало і будило народ, тому й страшні вони були більшовикам. Через те їх зізвали і всіх розстріляли. Так само і в 1990-ті роки було. Думалося, Україна вже не підніметься, не встане, але вона встала завдяки таким, як Микола Петрович.

Тож згадаймо сміливість Миколи Петровича, його доброту і те світло, яке він випромінював. Згадаймо, що він зробив, зокрема, для УАПЦ і для становлення помісної Церкви. А хто не знає, то я ще нагадаю, що він у Покровській церкві, яка на Подолі, допомагав відновити іконостас на честь воїнів, полеглих під Крутами. І сам брав участь у зрізуванні верби, у всіх етапах підготовки деревини для теперішнього прекрасного іконостаса. Це також його праця. Згадаймо також те, що він навколо себе згуртував людей, яким боліла Україна, яким дорогі були і українська пісня, і кобзарство, які оберігали генетичну пам'ять. І цю пам'ять він підняв!

...Справді, у цьому ще один феномен М. Будника – уміння гуртувати навколо себе людей. Він був надзвичайно скромним, тихим, ніби непомітним, неметушливим, а до нього тягнулися, гуртувалися навколо нього. Скільки юнаків і навіть дівчат, які вирости в мегаполісі, захопив він своєю справою з виготовлення народних інструментів та опанування кобзарського й лірницького ремесла, яку впевненість у собі, силу духу їм дав! Ці, здавалося б, рафіновані київські хлопчачки, які виростили на Теремках або на Печерських пагорбах, залишали комфортні квартири, ішли жити на горище майстерні, що була на вул. Сєдовців (звичайний сарай, який вони винаймали під майстерню, де не було жодних умов для життя!), ходили в ліс на заготівлю колод, а потім проходили всі етапи підготовки деревини для майбутніх інструментів і при цьому співали, дискутували, читали вірші, – тобто в цьому непримітному для стороннього ока закапелку вели справжнє богемне життя. А зробивши власними руками кобзу чи бандуру, ці чистенькі, випещені хлопчачки з інтелігентних родин, маючи, іноді, вищу освіту, сиділи в пилюзі на Бессарабці або на Диміївському ринку і ненав'язливо, ніби самі для себе, співали думи і псалми... Що спонукало їх? Чи тільки романтичний настрій? Ні, спонукала глибинна пам'ять, яку пробудив у них феномен М. Будника, що був завжди присутній у їхніх душах, думках і вчинках.

М. Будника 1990-х років я можу порівняти з І. Гончарем 1960–1980-х, який так само – тихо і скромно – робив свою велику справу і так само був лагідний, ніби непомітний, навколо якого також гуртувалася українська інтелігенція, сотні людей. Немає жодного свідомого українця, який би не побував у його будинку-музеї... Справжня велич – саме така: скромна, тиха, ненав'язлива, яка приваблює до себе силою духу, унікальним, навіть сакральним знанням, чистотою душі й розуму, подвижницькою працею.

Людмила Іваннікова